

ORSZÁGOS CONSCRIPTIO ÉS AZ ÁLLANDÓ KATONASÁG TÉLI ELSZÁLLÁSOLÁSA 1719—1720-RA.

I.

A XVIII. század elején Európa politikai térképét egészen átalakító nagy háborúk: nyugaton és délen a spanyol örökösödési háború s ezzel kapcsolatban Magyarországon II. Rákóczi Ferencz szomorú kimenetelű ugyan, de örök dicsőségű nemzeti fölkelése; északon és keleten a nagy északi háború Európa összes államaiban felébresztette az állandó hadsereg szükségének érzetét.

A spanyol örökösödési háború véget vetett a Habsburgok világuralmának és ezen hatalmas dynastia utolsó férfinak, — mint német-római császár VI-ik, mint magyar király III. Károly — a XVII. sz. közepe, a westfáliai békekötés óta már különben is jóformán csak árnyékká lett német-római birodalmi császárságnak új fényre emelése helyett családja örökös birtokainak összetartására és Magyarországnak azokkal minél szorosabb kapcsolatba hozására törekedett.

A szatmári békekötés elismeri ugyan Magyarországnak függetlenségét, de az osztrák örökös birtokokkal való kapcsolatok mindig szaporodva, mindjobban érlelik az egységes monarchia eszméjét. Ezt a célt szolgálni van hivatva az egységesnek tervezett és aztán is fejlődött osztrák és magyar állandó hadsereg felállítására.

Ennek szükségét megokolni igen könnyű volt.¹ XIV. Lajos

¹ Memoires de Montecuccoli generalissime des troupes de l'empereur. Amsterdam 1718.

francia király, Frigyes Vilmos brandenburgi nagyválasztó, Nagy Péter orosz czár és példájok után indulva a Németbirodalom kisebb országai szerveznek állandó hadseregeket. Ausztria és Magyarország sem maradhattak hátra.

Nem az állandó hadseregnek hazánkban való szervezését akarom tárgyalni, csak azokra a nehézségekre mutatok rá, a melyekkel nálunk az állandó katonaságnak elhelyezése járt és a súlyos terhekre, melyeket az ország lakosainak viselniök kellett.

Az 1715-iki VIII. t.-cz. bevezetése és 1. pontja még fenn-tartja a Tripartitum I. része 9-dik titulus 7. §-ában és a II. rész 4. titulusában felsoroltaknak azon köteletségét, hogy a haza védelmére úgy személyesen felkelni, mint bandériumaikat kiállítani és elővezetni tartoznak. Ezt a királyi felség az erre vonatkozó törvények értelmében ezentúl is kívánhatja és követelheti. A 2-ik pont kimondja, hogy mivel az országot a nemzeti felkeléssel és a bandériumokkal megvédeni nem lehet, minden eshetőséggel szemben szükség van egy hazaiakból és külföldiek-ből alakítandó erősebb és *rendes hadseregre* (*Regulata Militia*). Az ilyen katonaságot zsold nélkül fenntartani, a zsoldot meg adózás nélkül összehozni nem lehet; kétségtelen, hogy a subsidiumok és az adózás anyagát országgyűlésileg a rendekkel kell megállapítani. A 3. pont kimondja: ha az ellenség betörésének váratlan rendkívüli esete, vagy másféle, előre nem látott háború nem engedné a fontos ügynek az említett módon és formában tárgyalását, ilyen esetekre a karok és rendek nemcsak tanácsosnak, de szükségesnek találják, hogy a nádor és az ország primása, a főpapok, a bárók, a királyi ítélőtábla, a vármegyék és a szab. kir. városok, a mennyire és a milyen nagy számmal lehet, az ország határain belül, és nem azon kívül, összehivassanak. 4. pont. Ezek megismervén a váratlan szükség okát és azt elegendőnek találván, az ország hasznára és szükségére az ilyen adózás ügyben határozhassanak, de más országos ügyekben nem.¹

Az országgyűlés és az említett módon összeülő congressus a rendes évi hadiadót állapította meg. De ezen felül volt a ka-

¹ Corpus juris hungarici.

tonaságnak a téli 6 hónapra nov. 1-től ápr. 30-ig számított téli szállásolása és ezen idő alatt ellátása.

A portióknak a hadiadó ügyében történő összeírása a régiebb időkben is történt volt. Most ezt az állandó katonaság érdekeinek szempontjából kellett megcsinálni és az 1715. évi 57. articulus 22—31. pontja szerint: hogy az ország fenntartására szükséges terhek egyenletesen oszoljanak meg, a Kk. és Rk. öfelsége beleegyezésével elhatározták az egész országnak olyan módon összeírását, hogy az országgyűlésen megállapított «*Idea*» szerint az ország egyik kerülete a másikat írja össze és a munkálatokat a kerületek az országgyűlés bevégezése után 3 hónappal a nádorhoz, az meg a királyhoz terjeszti fel.¹

Elkészült az első összeírás, a melyeknek alapján az akkori tulajdonképeni Magyarországra — a későbbi Temesi bániságot és Erdélyt a Részekkel nem számítva ide — 109,000, kétharmadrészben élelmi, egyharmadrészben lóporceziót vetettek ki az 1715. nov. 1-től 1716. ápr. 30-ig terjedő téli szállásokra a menő katonaság részére, a mi naponként 72,666²/₃ élelmi és 36,333 lóporceziót tesz ki, 6 hónapra egy élelmi porceziót havi 4, egy lóporceziót havi 3 forinttal számítva fel: 2.397,988 frt értékkel. Ehhez járult még az elszállásolási teher, a melyikkel együtt járt a tüzelő és világító anyag.

Az ezen első conscriptio alapján 1716. január 1-én kiadott «*Norma seu Regulamentum*»,² a melyiket 1720. jan. 1-én váltott fel egy az előbbitől csak igen kevéssé eltérő új, megvilágítja az akkori téli szállásolásnak általában körülményes és súlyos voltát. Hogy milyen ellátást követelt a katonaság, azt igen érdekesen világítja meg Dorsy gránátos kapitánynak Pest város hatóságához 1719-ben beadott «*Nota*»-ja, a melyikben elmondja, hogy a császár katonájának kell: 1) a Budával történt megállapodás szerint egy közlegény, ha természetben nem kap élelmet, ennek váltságául kap naponként 12 krt, ebből 2 kr az övé, 10 krért élelmezi magát. A 12 kron felül jár neki: ágy, világítás, fa. Ha a katona valami élelmiszert vesz, a gazdasszony köteles azt meg-

¹ Corp. jur. hung.

² Budapesti szék. főv. levéltára: Intimata 1285. sz. a.

főzni; 2) a húst jól, élvezhetően kell megfőzni, különben a katonára elviszi azt a város birójának megmutatni; 3) az ágynak jónak kell lennie és pedig kell: 1 jó alsó dunna (Unterbett), 2 lepedő, 2 fejtörő és 1 jó takaró, hogy a császári Mondur kimélve legyen; 4. a katonákkal nem szabad gorombán beszélni, minden polgár tudhatja, minő bánásmód illik a császár katonáihoz. Egy budai polgár a szállás miatt felszólalt tizedest az ablakból megfenyegette, ha jó viszonyt akarnak a katonaság és a polgárok közt, ilyesminek nem szabad megtörténnie, mert ha az ilyesmi megtörténik, azért kétszeres elégtételt fog követelni és nem lehet csodálni, ha a gránátos in flagranti elégtételt vesz magának; 5) a fekvő betegekről jól kell gondoskodni. A főzéshez, a mit az ápoló (Krankenwärter) végez, a tüzelőt meg kell adni. Nincs ellene, hogy amint azt a hatóság kívánja, a beteg 14 naponkint más helyen legyen, feltéve, hogy olyan quárteryt kap, a hol jól lehet ápolni; 6) rendelje el a hatóság, hogy esti 8 órakor minden gránátos otthon legyen és nyugalomra térjen. A gazda köteles legyen az ez ellen vétőt a legközelebbi altisztnek feljelenteni, a ki aztán neki jelentést tesz, máskülönben ő nem áll jót a lopásokért vagy más bajokért; 7) ha a katona az előirt időn túl kimarad, ezt nem kell szidni vagy megverni, hanem bejelenteni, hogy igazságosan büntethessék meg; 8) a szállásadó hetenkint csak kétszer adjon pénzt a katonának, a többi 5 napon a katona elégedjék meg a természetbeni étellel, a melyik áll naponkint: 1 font húsból, a mit nem kell egyszerre délre megfőzni, de két részre kell osztani; a húsnak fele vacsorára való, 3--4 részre osztani ezt nem szabad; kéri, hogy a hol lehet, adjanak a húshoz főzeléket is, hogy a legény meg legyen elégedve. Reméli, hogy ezen kérését sehol se tagadják meg; 9) a mi őt magát illeti, magát a város jóindulatába ajánlja, óbudai szállásán megmarad, ha megadják neki a szükségeseket, ú. m.: istállót, minden nap egy embert a favágásra és fűtésre, egy asszonyt vagy férfit a takarításához, mosogatóshoz, az udvar rendben tartására. Minden napra egy szál gyertyát.¹

¹ Budapest szék. f. v. levélt. Intimata 1357. sz.

Ezek a kívánságok jóval eltérnek a Reglamentumtól, hogy többet ne említsünk, az etappalis ellátásért járó napi 8 kr. helyett itt 12-öt találunk. A revisiót már ez is szükségesnek mutatja.

Az 1716—1718-ban folyt háború idejében többször felmerült az 1715-iki conscriptio revideálásának és még inkább a contributio újabb és újabb megajánlásának szüksége. Jött is ki több összehívó a congressusra, de mindig akadt ok, — hol a háború, hol a pestis, — a melyik miatt a gyűlést el-elhalasztották. A passzaroviczi béke megkötése után azonban az egész hadsereget nemcsak élelemmel és zsolddal kellett ellátni, de annak tekintélyes részét itthon kellett elhelyezni. Az országgyűlés összehívásának most az 1715-iki VIII. t.-cz. 3. pontjában felsorolt okok egyike sem állott útjában; Károly király azonban 1719 július 23-án szeptember 12-ére Pozsonyba csakis a váratlan, rendkívüli szükség esetében gyors intézkedésre hivatott deputatiót hívta össze. Meghívó levele szerint az utolsó conscriptio igen hibás, mert részint az összeírók nem jelentek meg a helyszínén, részint hiányos feljegyzéseket készítettek. Az új összeírásra vonatkozólag közli a császári minisztérium által készített új «Ideá»-t.¹

Pálffy Miklós gróf nádor mindjárt, még 1719 júliusban terjedelmesebb feliratot intézett a királyhoz, a melyikben, — a mint írja — «az ország rendjeinek és különösen a nyomorult népnek helyzetét feltüntető előterjesztések kényszerítenek arra, hogy szentesítesse felséged elé kellő időben járuljak hódolatteljes kötelességszerű előterjesztéssel». A király elé Bécsben július 14-én beterveztett felirat előadja, hogy már többször feltárta a nép nyomorát, a melyet a múlt évi rossz termés és a téli szállásolás súlyos terhei még sokszorososan fokoztak, úgy hogy a nép életét csak a legnagyobb nehézségek között tengethette. Az életét csak mezei munkájából fenntartó nép a katonaságot az élelmezési szabályok szerint — etappaliter — pár krajczár fejében kénytelen ellátni, minek következtében annyira ki van már fosztva, hogy csekély holmiját pénzzé kell tennie, ha a rá rótt terheknek

¹ Budapest szék. főv. levélt. Intimata 1364. fsz. II.

heteken, hónapokon át meg akar felelni. Ezen felül mindenféle kigondolhatatlan zaklatásoknak, kizsákmányolásoknak van kitéve és a nyomorult nép napról-napra innen oda futtatva csaknem minden idejét kénytelen a hozzá beszállásolt katonaság szolgálatában eltölteni és hogy a katonának tetszését és jóakarátát megnyerve, azoktól meneküljön, a miye csak van, mindenét oda adja annak, de ezen felül még készpénzt is követelnek tőle a Comissariatius Cassája részére. A panaszoknak elintézése annyira körülményes és oly ritkán vezet célhoz, hogy a nép és a vármegyék a két nagy rossz közül a kisebbiket választva, inkább tűrnek és viselik az előírtnál sokkal súlyosabb terheket. Hogy a beszállásolt és a beszállásolandó katonasággal valahogy megférhessen a nép, inkább letagadja a neki okozott károkat és méltatlanságokat, nehogy még nagyobb bajokat szerezzen magának. Ezeken felül jönnek a regulamentális és még inkább a tétszés szerint kirendelt előfogatok és ingyen munkák, a mik éppen elegendők a nép teljes kimerítésére.

A nádor, a mint látjuk, a katonaság viselt dolgait nem szépítve tárja a felség elé a dolgok állását és meggyőz arról, hogy a hódolattelesség éppen nem korlátozza őt kötelességének őszinteséggel teljesítésében. De ő nem éri be a katonai terhek felsorolásával, rá mutat a só megdrágítása, a hadiadók hátrálékainak executiók által behajtása, a folytonos kölcsönök felvétele és a sok háborúság által felidézett nyomorra és kéri a királyt, hogy a béke beálltával enyhítsen az ország sorsán és pedig: 1) minthogy az országot se belső, se külső ellenség nem fenyegeti, a katonaság helyeztessék el a határszéli helyőrségekben és a felesleges katonaság vonassék ki az országból, hogy így a lakosság meg legyen kímélve a beszállásolás terhétől; 2) minthogy a határszéli őrhelyeknek jókarban tartása az egész kereszténységnek és az országnak is érdeke és az országot az azokra vonatkozó törvények kötelezik arra, hogy porták szerint természetben való vagy pénzzel megváltandó ingyen munkával hozzájáruljon a közterhek viseléséhez: kegyeskedjék a felség a nép által a katonaság részére teljesítendő munkákat méltányos áron és ne a nép teljes kimerítésével szabályozni; 3) habár úgy a portiók mennyisége, mint megnevezésük csak egyszerű tehernek

vannak feltüntetve, a valóságban az azoknak természetben kiszolgáltatása vagy pénzben kifizetése körül követett eljárás folytán, a mikor a néptől nemcsak természetbeni ellátást, de a computus szerint ugyan a legalacsonyabb áron, a valóságban azonban sokkal magasabban, készpénzfizetést követelnek; ennek a visszaélésnek vessen véget a felség és a helyőrségek érték be a természetbeni élelmezéssel vagy annak pénzen szabályszerű megváltásával; 4) kéri a hátralékoknak elengedését; 5) a helyőrségek részére teljesítendő ingyen munkák eltörlését és végre 6) a só árának leszállítását.¹

A congressusnak szept. 12-én kellett megnyílnia. Minthogy azonban az Erdélyben dúló pestis a Tiszántúli felső vidéken is erősen terjedni kezdett és az ország más helyein is mutatkozott, a főurak és a vármegyék követei csak lassan gyülekeztek Pozsonyban. Nem is lehetett könnyű a közlekedés, a mikor Pest város követének is külön hiteles passus kellett arról, hogy pestismentes helyről indul és így szabadon mehet Pozsonyba.

A congressusra küldött követek credentialissal és instructióval ellátva indultak neki a tárgyalásoknak. Tekintve a sok formaságot és az érdekek erős ellentéteit, nem is csodálhatjuk az instructióknak ma némileg komikusnak mutatkozó tartalmát. Pest város követéül Kászonyi Tamás, vagy a mint a német városi jegyző írta: «Thomas Gaszonyi» ment, kapván ilyen 12 pontból álló utasítást: pro 1) Útlevélenek és utasításának vétele után azonnal siessen, hogy idejére érkezzék Pozsonyba; 2) mihelyt megérkezik, keresse fel Pest vármegye alispánját, hogy közbenjárásával bejuthasson a nádorhoz és bemutathassa credentialisát, ha azt kívánni fogják; 3) a többi követekkel legyen jelen a rendes üléseken és összejöveteleken a nádor házában és máshol, a hova hívni fogják; 4) kutassa ki, hol fogják tárgyalni az ideiglenes repartitiót és tudja meg a pestmegyei alispántól, vajjon az $\frac{1}{6}$ -od vagy $\frac{1}{5}$ részbeni felosztás mellett foglal-e állást Pest és Buda városokat illetőleg és biztosítsa őt arról, hogyha jó közbenjárása és tanuskodása segítségével teljesül a város kíván-

¹ A pozsonyi tárgyalásra és a conscriptióra vonatkozó összes iratok Budapest szék. föv. levéltárában: Intimata fasc. II. 1272. sz. a.

sága, a magistratus bizonyára meg fogja tartani tett ígérését; 5) vigyázzon, nehogy az ott levő budai követek megtudjanak vagy gyanítsanak valamit; 6) a szabad kir. városok követeinek a pozsonyi városházán tartandó tanácskozásán mindig pontosan legyen jelen és a városok közjavát támogassa; 7) de nagyon ügyeljen arra, hogy a városok kívánságairól a vármegyei követek valamit meg ne tudjanak, tartsa ezeket a legnagyobb titokban annyira, hogy még a pestmegyei alispán se tudjon meg semmit; 8) a lediktált dolgokat pontosan írja le; 9) levelezésbe csakis Morel János Antal városi syndicussal lépjen; 10) Pozsonyba érkezve keresse fel Sigray Jánost, a ki kijelöli neki szállását, a mit minden követ kapni szokott; 11) a congressus bevégezése után azonnal induljon haza, itt megkapja Pestről eltávozásától visszavértéig járó 2 frt napidíját és úti költségeit; 12) ha a főhercegnő részére adandó valami ajándékról lenne szó, ahhoz csak a Pest és Buda közt megállapítandó $\frac{1}{6}$ -od vagy $\frac{1}{5}$ rész arányában járuljon. Egyebekben pedig hűségére és ügyességére bízta magát a város.¹

Ha minden követ, — a mi valószínű, — hasonló utasításokat vitt magával, könnyen elképzelhetjük a tanácskozások bizalmas őszinteségét.

A királyi biztos csak okt. 7-én érkezett Pozsonyba, az egybegyűlt rendeknek addig bőséges alkalmuk volt meghányi-vetni a különféle érdekeket és tanácskozni mindenről, kivéve a congressus tulajdonképeni tárgyát.

Az erdélyi és tiszántúli rendekre a nádor szept. 16-ig várakozott. Erre a napra saját házába hívta össze a gyűlést. A beteg nádor helyett Pálffy János gróf horvát bán és tábornagy adta elő az ország helyzetét és a királynak a gyűlést összehívó rendeletét, a melyik szerint a porták régebbi összeírását ki kell javítani s e szerint az egész országra aránylagosan kivetni a téli szállásolás költségeit. Az összeíráshoz az «*Idea*»-t és a rubrikákat, a melyekhez alkalmazkodnia kell, kidolgozta öfelsége *bécsi miniszteriumának tanácsa*. Közölte a rendekkel a nádornak a királyhoz júliusban intézett feliratát.

A mennyire jó hatással volt a nádornak nyílt fellépése, épen

¹ U. o.

annyira sokakat felháborított a királynak merev leirata. Heves viták után abban állapodtak meg, hogy a gyűlés addig is, a míg a királynak teljhatalmú biztosa megérkezik Bécsből, az ország kerületei szerint megalakuló kerületi gyűléseken keressenek módokat arra, hogyan lehetne a király kívánságának az ország romlása nélkül eleget tenni.

A kerületi gyűléseknek meglehetősen nehéz dolguk volt, mert minden vármegye és város panaszolkodott a terhek miatt. Különösen nagy volt a felvidéki vármegyéknek a túlterheltség miatti panasza. Tekintettel kellett lenni Erdélyre, a hol a pestis dühöngött, a mi miatt annak követői nem is jöttek el a gyűlésre.

A szept. 18., 19-iki kerületi gyűlések panaszok meghallgatásával teltek el. 20-án Pálffy János közbenjárására azt határozták, hogy félre téve az egymás iránti bizalmatlanságot, teljes őszinteséggel tárják fel a helyzeteket és alapelvül véve azt, hogy minden 100 porta után számítsanak le 10-et és az így felmaradó portákat méltányosan úgy oszszák fel, hogy az eddig túlterhelt, különösen felvidéki, tiszántúli és erdélyi vármegyék és városok némi könnyebbitést nyerhessenek. Az ezektől elveendő terhet aránylagosan (per calculum arithmeticum, et quidem per auream regulam Detri, secundum maius et minus) ki kell róni a kevésbé megterhelt vármegyékre és városokra. A tervzet elkészítésére Erdődy György gróf elnöklete alatt bizottságot küldtek ki, a melyiknek minden megye és város, ki írásban, ki szóval előterjesztette sérelmeit és kívánságait.

Ez a bizottság szorgalmasan dolgozva már szept. 27-én be-terjesztette a kerületi gyűlésekhez munkálatát, a melyik szerint a porták, tekintetbe véve a helyőrségek részére szolgáltatandó ingyen munkákat és készpénz szolgáltatásokat, igazságos arányban feloszthatók lennének. A kerületi gyűlések ezt azonnal tárgyalás alá vették úgy, hogy a 28-iki összes ülésen a nádor már a kerületi gyűlések megállapodásait terjesztette elő. Vita csak két dolog körül merült fel. A Tiszán inneni és Tiszán túli vármegyék kölcsönösen sérelemül hozták föl, hogy egyes jobbágyok, sőt egész községek átmennek egyik kerületből a másikba és az ezekre eső rész kirovatik a kerületben maradtakra. A vitás

ügyben javaslatot tenni egy a kerületi gyűlések elnökeiből, főjegyzőiből és az egyes kerületek követei közül választott tagokból álló bizottságot küldtek ki, a melyik okt. 1-én a visszaélések megszüntetésére olyan javaslatot terjesztett elő, a melyikbe, habár erős vita után, de végre mindnyájan belenyugodtak.

A jászok és nagykunok sérelmesnek találták, hogy portáiknak számát az eddigi 35-ről 65-re emelték, de utóbb ők is belátták az emelés méltányosságát.

Mielőtt a királyi biztossal megkezdődtek volna a tárgyalások, még két fontos elvi kérdés foglalkoztatta a rendeket. A királynak a gyűlést összehívó leirata szerint a porták új összeírását a bécsi császári minisztérium által kidolgozott «*Idea*» és rovatok szerint kellett elkészíteni.¹ Ez a királyi intézkedés a rendek egy részénél nagy viaszatetszést okozott, mert az 1715-iki 57. t.-cz. értelmében az országgyűlésből kiküldött bizottság megállapította volt az összeírás módját, a bécsi császári minisztériumnak nincs tehát joga az ország ezen legsajátabb ügyébe beleavatkoznia. Hosszas vita után okt. 6-án abban állapodtak meg, hogy a király által kiadott «*Idea*»-t nem vetik ugyan el teljesen, de azt minden pontjában el sem fogadják, de a mi benne az országgyűlés által kiküldött bizottságnak az ország által elfogadott «*Idea*»-jával ellenkezik, vagy a mi a nemesi kiváltságokat, a főpapok, mágnások és nemes földesurak jogait sérti, ki kell javítani, módosítani. Ebben az ügyben véleményüket és szavazatukat az összes vármegyék s a szab. kir. városok követei adják be Szluha Ferenc protonotáriusnak. Az így elkészítendő javaslatot jóváhagyás végett azonnal felterjesztik a királyhoz. A szab. kir. és bányavárosok október 8-iki külön gyűlésükön egyhangúlag azt határozták, hogy ők a nemesi kiváltságok és a szab. kir. és bányavárosok jogának épségben tartása mellett elfogadják a király által küldött «*Idea*»-t. Határozatukat két küldöttjük vitte át Szluha főjegyzőhöz.

¹ *Modus conscriptionis Regni Hungariæ.* Országos levéltár. *Acta dietalia* V. I. 567—569. A kk. és RRdek erre vonatkozó *considerationi* az 1712—1715-iki országgyűlésen u. o. V. 571—576. A városok *confederationi* u. o. V. 577—581. A «*Rubrica juxta Ideam conscriptionis consinuata*» u. o. II. 153.

A városok különben, mondhatni, az összes kérdésekben inkább hajlottak a király, mint a nemesség álláspontjához és a mint azt Pest követének ismert utasítása mutatja, legfőbb szempont mindig a városok külön érdekeinek óvása és védelmezése volt. Igen valószínű, hogy a többi városok is a városok ügyeiben a legnagyobb titoktartást kötötték követeiknek lelkére, szemben a vármegyei követekkel. Ezért kellett volna a rendeknek a városok dolgával még a királyi biztossal való tárgyalás megkezdése előtt tisztába jönniök, a mi azonban kevésbé sikerült.

A szab. kir. és a bányavárosok követei ugyanis már szept. 20-án külön gyűlést tartottak a pozsonyi városházán. Itt elhatározták, hogy a pozsonyi kir. kamarához intézendő emlékiratban külön és részletesen feltárják a vármegyéktől az ország törvényei ellenére szenvedett sérelmeiket és elnyomatásukat. Szeptember 30-áról keltezett felterjesztésükben előadták, hogy a Pozsonyban összejött tanácskozmány a szab. kir. és bányavárosokat is a porták osztályába akarja sorozni, noha a portákról szóló országos törvények csak a földművelő jobbágyokról és zsellérekről szólnak és nem a városokról, így tehát nem lehet tudni, mily alapon akarják most a városokat a parasztok módjára portális adózás szerint taksálni, ha csak netalán erre vonatkozólag a kamarai levéltárban vagy a királyi könyvekben lenne valami írásos alap. Az ezen tanácskozáshoz intézett kegyelmes királyi leirat is azt mondja, hogy az újonnan megállapítandó porták alapjául a szab. kir. és bányavárosokban lakó kereskedőket és kézműveseket is fel kell venni. De a városoknak erre vonatkozólag a múlt országgyűlés elé terjesztett és a rendek előtt kihirdetett protestációja meg a királyi fiskusnak ellenmondása alapján a királyi felség is belátta, hogy a kereskedőket és kézműveseket, mint a kiknek porták alapjául szolgáló állandó telkük nincsen, a porták összeírásánál számításba venni nem lehet. Kitűnik ez az országgyűlési iratokból és a némely városoknak különösen adott legkegyelmesebb királyi határozatokból és dekrétumokból, melyekhez az összes városok ragaszkodnak. Ha már a mezővárosokban és a magán földbirtokos urak jószágain lakó, uraiknak fizetésért szolgáló kereskedők és

kézművesek kivételnek a portális összeírás alól, mintha azoknak állása magasabb és nagyobb lenne, mint a negyedik rendet és így az ország testét (peculium Regni) képező szab. kir. és bányavárosoké. Ezen az országos testületet fenyegető sérelmes felfogás ellen a szab. kir. és bányavárosok hatóságai, a mint eddig tették, úgy most és a jövőben is úgy az országgyűléseken, mint a részletes országos kongregációkon minden lehető módon kötelességszerűleg és férfiasan küzdeni fognak. Nehogy valami mulasztással vádoltassanak, kéri a kir. kamarát és a kir. fiskust, hogy mint a városoknak protektorai, vegyék azokat oltalmukba és ne engedjék a máris talán soha ki nem fizethető terhekkel megrakott és elnyomott szab. kir. és bányavárosokat a teljes elszegényedésre vezető újabb terhekkel megróni, a mik a kereskedőket és kézműveseket elrettentik a polgári jogosítványok megszerzésétől, a mi teljes bizonyossággal maga után vonná a városok sülyedését.

Ezt a felterjesztést küldöttség útján juttaták el a királyi kamarához. Hogy a városoknak a nagy terhekre vonatkozó panaszja nem volt alaptalan, látjuk a királyi biztosnak kimutatásából, a mely szerint az egész országnak összesen 356,161 forint 95 kr.-nyi katonaeállítás hátrálékából a szab. kir. és bányavárosokra (37 közül 24-re) 67,503 forint 29 $\frac{1}{4}$ kr. esett.

Megjegyzem, hogy Pest vármegye 1719-iki kimutatása szerint akkor Pesten, Budán 1 font marha- és borjúhús 5 dénár = 3 kr. volt, a mai ár ennek tizenötszöröse. A városokat igen megrontotta volt Ausztriának XVII. századbeli vám és kereskedelmi politikája, II. Rákóczi Ferencz hosszú nemzeti küzdelme és a XVIII. század elején pusztító pestis, a legújabb török háborúra hozott áldozatok, a melyeknek következtében egyes városok annyira elnéptelenedtek, hogy lakókul kénytelenek voltak befogadni a falukról bemenő parasztokat, csakhogy a házak üresen ne álljanak.

A városok állapotának kiáltóan szomorú képét festi Nagybánya tanácsa a kongresszus elé terjesztett folyamodványában, elmondva, hogy a katonaság zsarolása, a folytonos exekúziók, tűzvész a várost malmal, szőlői, majorságai elzálogítására és

örök áron eladására kényszerítették. Oly adósságokba jutott már a város, hogy azoktól szabadulni semmi kilátása sincs és a katonai kontribuczió fizetése miatt a város útczáinak felét kénytelen volt a jezsuita atyáknak eladni. Az egyes polgároknak, a kik adójukat megfizetni képtelenek, házukat, bútoraikat, mindenüket eladták, és még így is sokan 12—15 évi hátrálékban vannak, a mit behajtani nem lehet és lehetetlen rájuk az egyéenkénti repartitio. A szőlőművelés, a mikor a jóminőségű borok budai iccejét 1 kr.-on, pozsonyi akóját 1 frton alig lehet eladni, nem hozza meg a munka költségeit. Termőföldjük alig van. A lakosok már mindennapi szükségleteiket se képesek kielégíteni és az oláh parasztok módjára saját készítményű ruhákat viselnek. Az összeírás alkalmával minden választás nélkül polgároknak írták be az ugyanazon házban lakókat: a nyomorult özvegyeket, vagyontalan zselléreket, számszerint 780-at, ezek közül a pénzverőhivatalnak házakkal bíró tisztviselői adót nem fizetnek. A polgárság és a zsellérek nagyrésze elhagyva házaikat, Erdélybe kivándorolt. Az egész városban nincs egy lakható kétemeletes ház, van sok szalmafedelű házikó, mit városi háznak nevezni nem lehet, az ottani lakos a vendéggel együtt lakik, annak semmi kényelmet nem adhat, az igavonó állatokkal együtt nemcsak a közmunkások laknak, a kiknek házuk legföljebb 20 magyar forintra van becsülve. A nyomor oly nagy, hogy a polgárság életét csak napról-napra tengeti.

Kérik a kamarát, járjon közben a nádornál és a portákat összeíró gyűlésnél, hogy a város ne terheltesék meg, mert a terheket nem bírván el, beáll a teljes feloszlás és a lakók kénytelenek ősi tűzhelyeiket elhagyva elszéledni. A kamara okt. 3-án ajánlva tette át a kérvényt a nádorhoz, hogy a mostani repartitiónál legyenek tekintettel a város nyomorult állapotára.

Október 3. *Komárom* város a helyőrség parancsnokának a polgárokkal szemben lealázó és igaztalan bánásmódja ellen panaszkodik, orvoslást és panaszának a főhadi tanács is Savoyai Eugen herczeghez ajánló felterjesztését kéri.

Október 3. *Szeged* Orezy István parancsnok ellen a város által eddig békésen bírt kunsági pusztákban való háborgattatása miatt.

Október 3. Szathmár a vármegyei tisztviselők ellen, a kik a polgárokkal mint a parasztokkal bánnak. A nádor a felsorolt sérelmek megvizsgálására a főjegyzők mellé minden kerületből 2—2 követet és kettőt a városi követek közül küldött ki, hogy azok intézzék el a vitás ügyeket.

Október 5. Pest város kérvénye az eddigi kivetésnek Pest és Buda közt arányosabb megosztása ügyében, a mit azonnal elintézték Pest kívánsága szerint.

A rendek az előkészítő tanácskozásokon és a különleges kiváltságok letárgyalásán nagyjában túlestek, a mikor október 7-én megérkezett Pozsonyba Tirheim királyi biztos.¹ Az országos gyűlés azonnal kiküldte két tagját annak üdvözlésére. Ezek áthozták a királyi biztosnak megbízólevelét.

A nádornak az ország érdekeit szíven viselő felterjesztésére Károly király csak ezen 1719 szept. 20-án kelt kredenzionálisban válaszolt. Válaszában tudomásul véve az ország lakóinak az ő minden jóakarata daczára is felmerülő panaszait, a nádornak világosan megmondja, hogy *csodálkoznia kellett* «sane super hocce petito mūrari nos oportuit» a felterjesztésében foglalt azon kívánságán, hogy a katonaság az országból kivonatván, a nép megmentessék a beszállásolás terhétől. A nádor kétségenkívül tudja azt, hogy országgyűlésen határozták el az ország védelmére állandó katonaság tartását. A csak nem régen lefolyt zavarok, a melyek mindaddig tartottak, míg az országot számossabb katonaság nem szállotta meg és meg nem mentette azt a végső pusztulástól, nem engedik az országot katonaság nélkül hagyni. Minthogy a Rendekek maguk határozták el állandó katonaságnak minden eshetőségre készen tartását, ezt pedig adózás, élelmezés és elszállásolás nélkül fenntartani nem lehet; Tirheim Ferencz Sebestyén gróf tábornagyot, főhadbiztost és valószínű belső titkos tanácsost teljes hatalmú biztosul kiküldi a Pozsonyban összejövő gyűlésre, hogy ott a nádor, a főpapok,

¹ Az összes iratok Pest város követének Kászonyi Tamásnak jelentéséhez csatolt, az országos kongregáczió készített hiteles másolataiban és feljegyzéseiben Budapest székesfőváros levéltárában Intimata fasc. II 1273. sz. a.

főurak, a vármegyék és szabad királyi városok követei vele tanácskozzanak a porták helyes összeírása és az adónak, téli szállásnak arányos elosztása fölött. Ugyancsak vele értekezzenek az érvényben levő Regulamentumon esetleg szükségesnek vélt módosításokról. Különben utasítja a nádort, hogy a katonaság szükségleteiről idejekorán, mielőtt az a táborból kiindúlna, kellően gondoskodjanak.

A királyi leiratot a gyűlésen felolvastván, a nádor vezetésével a főpapi és nemesi rend részéről két főpap és két magnás, a 4-ik rend részéről Pozsony város követe küldettek ki felkérni a királyi biztost, hogy a jövő hétfőn (okt. 9-én) kegyeskedjék a rendekkel tudatni Öfelsége akaratát vagy, a mint azt Pest követe feljegyezte: adja elő, mit hozott tulajdonképen magával. (Quid num secum tulerit.)

Okt. 9-én Tirheim gróf táborszernagy, mint teljes hatalmú királyi biztos referendáriusa által küldte el a nádorhoz a magával hozott propozíciókat.

A mint a kredenczionálisból előre látható volt, a királyi biztos kívánságai kevés örömet okoztak a rendeknek. Rövid bemutatkozás után hosszasan előadta, hogy a legközelebb lefolyt török háború után mennyire érdekében van az újonnan szerzett tartományoknak és Öfelsége örökös Magyarországnak, hogy *császári* katonaság biztosítsa a béke áldásait és elejét vegye úgy a támadható külháborúnak, mint a belső zavaroknak. Öfelsége atyailag figyelembe akarja venni az országnak a nádor által előadott állapotát és azért a katonaságnak egy részét Ausztriában, Cseh-Morvaországokban helyezi el. A Magyarország által a közeledő télen ellátandó katonaságnak egy része helyőrségeken lesz, ezeknek ellátását a vármegyék, a melyekre az ki lesz vetve, készpénzben tartoznak teljesíteni, hogy a különben is túlságosan megterhelt katonai kincstár az ellátásról gondoskodhasson. Különben Magyarországra esik a közeledő télen át ellátásra a szabad csapatokon kívül 19 lovas- és 10 gyalogezred.

A túloldali kimutatás feltünteti ezeknek leendő elhelyezését.

Kimutatás arról, hogyan oszthatók és helyezhetők el Magyarországon az 1720. évi téli szállásra kijelölt lovas- és gyalogzredek.

Gyalogság		Századok				A csak ellátással kijelölt századok helyőrségei vannak:
		szállással és ellátással		csak ellátással		
		gránátosok	közönsegek	gránátosok	közönsegek	
<i>Ezred :</i>	<i>Ellátó terület :</i>					
Pálffy Miklós	Pozsony vármegye és az annak területén levő városok	1	—	1	15	Ezekből 6 Belgrádban, 10 Ungváron, Újvárbán (Érsek-Újvár), Lipótváron, Trenesénben. Nyitrán, Orsován.
Schwind	Abauj vármegye	1	—	—	5	11 lesz Belgrádban. 5 lesz Kassán.
	Sáros «	—	—	1	5	
	Gömör «	—	—	—	1	
	Ung «	—	—	—	2	
Württembergi Sándor	Bereg «	—	—	—	2	Mind a 15 Belgrádban.
	Vas «	2	—	—	15	
Bevern	Nyitra «	2	—	—	15	Ezekből 5 Belgrádban, 10 Lőcsén, Eperjesen, Munkácson, Murányban és a Szepességen.
Jung Daun	Sopron «	1	—	1	15	Ebből 6 Belgrádban, 10 Eszéken.
Naybergh	Heves «	1	—	—	7	Ezekből 6 Belgrádban, 5 Budán, 5 Szegeden.
	Pest-Pilis-Solt vmegye					
	Jászság, Kunság					
	Esztergom vármegye					
	Csongrád «	—	—	—	2	Ezekből 5 Váradon és Huszton, 5 Szegeden, 5 Aradon és Jenőn.
	Szeged város	—	—	—	2	
Hayster	Szatmár vármegye	—	—	—	1	
	Szabolcs «	1	—	—	3	
	Hajdú városok	—	—	—	5	Ezekből 5 Belgrádban és 5 Budán.
	Bihar vármegye	1	—	—	1	
	Máramaros vármegye	—	—	—	3	
	Debreczen város	—	—	—	1	
Humada A.	Zólyom vármegye	1	—	—	3	Ezekből 5 Belgrádban és 5 Budán.
	Trenesén «	—	—	—	2	
	Liptó «	—	—	—	1	
	Árva «	—	—	—	1	
	Turóc «	—	—	—	1	Ezekből 5 Belgrádban és 5 Budán.
	Hont «	—	—	—	1	
	Bars «	—	—	—	1	
	Szepes «	1	—	—	4	
Marulli	Zemplén «	—	—	—	3	Ezekből 5 Belgrádban és 5 Kassán.
	Abauj «	—	—	—	1	
	Sáros «	—	—	—	2	
Faber	Veszprém «	1	—	—	2	Ebből 5 Belgrádban, 3 Szegeden és 2 Székesfehérváron.
	Somogy «	—	—	—	2	
	Fejér «	—	—	—	3	
	Sopron «	—	—	—	3	
A szabad csapatokból	Győr «	—	—	5	—	
	Komárom «	—	—	3	—	
	Esztergom és Párkány	—	—	1	—	
	Eger és Borsod vmegye	—	—	1	—	

Vértess lovasság		Századok	
		szállással és ellátással	carabínie-ségek
<i>Ezred :</i>	<i>Ellátó terület :</i>		
Pálffy János	Pozsony vmegye	1	12
Darmstadt	Zala «	1	12
Karaffa	Nyitra «	1	12
Martini	Bihar «	1	5
	Máramaros «	—	6
	Debreczen város	—	1
Contragurd	Sáros vmegye	1	5
	Abauj «	—	4
	Szepes «	—	3
Croix	Zemplén «	1	10
	Ung «	—	1
	Bereg «	—	1
Hamaltau	Bars «	1	6
	Hont «	—	6
Württemberg	Trencsén «	1	5
	Liptó «	—	2
	Turóc «	—	2
	Árva «	—	3
Hochenzollern	Moson «	1	7
	Komárom «	—	3
	Győr «	—	2
Cordua	Baranya «	—	7
	Tolna «	—	3
<i>Dragonyos ezredek :</i>			
Winterbergh	Vas «	1	12
Bate	Somogy «	1	5
	Veszprém «	—	5
	Fejér «	—	2
Althan	Pest-P.-S. «	1	8
	Jász-Kunság «	—	2
	Esztergom «	—	1
	Csongrád megye Szegeddel «	—	1
Schönborn	Gömör vmegye	1	7
	Borsod «	—	4
	Heves «	—	1
Jorgen	Nógrád «	1	10
	Gömör «	—	1
	Torna «	—	1
Ferdinand	Sopron «	1	12
Galbes	Szatmár «	—	2
	Ugocea «	—	2
	Kraszna «	—	2
	Belényes város	—	1
	Kővár vidék	—	1
	Közép-Szolnok	—	2

Magyar lovasság (Husárok)		Századok	
		szállással és ellátással	carabínie-ségek
<i>Ezred :</i>	<i>Ellátó terület :</i>		
Nádasdy	Arad vármegye	—	2
	Zaránd «	—	3
	Csanád «	—	2
	Bács «	—	2
	Bodrog «	—	1
Splényi	Szatmár «	—	4
	Szabolcs «	—	4
	Hajdú városok	—	2

Megjegyzés : Minthogy még nem tudják, vajjon a Maros, Duna, Tisza és Száva folyók mellett fekvő községekben elhelyezzenek-e katonaságot vagy azok pénzben adózzanak, ezeknek ügye függőben marad a biztos adatok beszerzéséig és csak azután állapíttatik meg hányadjuk.

Összefoglalása a Magyarországra kijelölt lovas- és gyalogezredeknek :

Német gyalogság	7 ezred
Spanyol és nápolyi «	3 »
Német vértess lovasság	9 «
Spanyol « «	1 «
Német dragonyos «	6 «
Spanyol « «	1 «
Magyar (huszár) «	2 «

Összesen 29 ezred és 10 szabad század.

A német örökös tartományokba — in Germanas hereditarias provincias — téli szállásra és eltartásra kijelöltettek :

Csehországba, Sziléziába és Morvába : a Herberstein, id. Daun és Cotrigini gyalogezredek, a Hlauter, Mersi, Emanuel, Sarpe dragonyos ezredek, összesen 7.

Alsó- és Felső-Ausztriába : a Rabutin és Parajd vértess ezredek.

Szirmíába és Szlavóniába : az Alchautdate gyalog- és a Vasquez vértess ezredek.

A temesvári bánságba : az ifj. Wallis, Lotharingi Leopold, Lotharingi Ferencz gyalog- és a Montecucoli vértess ezredek.

Erdélybe : a Lichtenstein, Trautson, Gajer gyalog-, a Stainville vértess-, a Santamur és Veterani dragonyos ezredek.

Szerbiába : a Babocsay lovas ezred.